

الأمثال الشعبية في الأدب الشعبي التركي ونماذج من القويرات الحاوية على الأمثال الشعبية
لتركمان العراق

Türk Halk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Irak Türkmenleri Arasında Atasözü İçerikli Hoyrat Örnekleri

Yrd. Doç. Dr. Necdet Yaşar
BAYATLI¹

الباحث: الدكتور نجدت ياشر مراد البياتي

Özet

Sözlü Türk halk edebiyatı ürünleri içinde önemli yere sahip olan türlerden biri de atasözleridir. Atasözleri, nesilden nesile halk ağzında dolaşan, kimin söylediği bilinmeyen, birtakım gerçekleri kısa ve öz bir şekilde ifade eden sözlerdir. Türk atasözleri Orhun Abideleri'nde ilk kez karşımıza çıkmakla birlikte, Uygur dönemi yazıtlarında ve özellikle Dîvânü Lûgatî't Türk'te geniş yer bulmuştur. Dilin anlatım ve kullanım imkânlarını geliştiren atasözlerine, dünyanın bütün dillerinde rastlanabilir. Bunun için, söyleyişte güzel, anlatımda güçlü, kavramda önemli unsurlar içeren kalıplaşmış sözler halinde bulunurlar. Bu çalışmada, Türk halk edebiyatında atasözleri ele alınmış, genel bilgiler verilmiş, manzum şekli üzerinde durulmuş, daha sonra Irak Türkmen şairlerinden Sadık Assafoğlu'ndan derlenen atasözü içerikli hoyrat örnekleri aktarılmıştır. Söz konusu örnekler aktarılmadan önce Irak Türkmen halk edebiyatının şah damarını teşkil eden hoyrat türü hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

المختصر

تعتبر الأمثال الشعبية إحدى النتاجات المهمة في الأدب الشعبي التركي حيث انها تعابير موجزة تعبر عن الحقائق بشكل مختصر وقصير وتم تناقلها من جيل الى آخر بصورة شفوية ولا يعرف قائلها الأول. ظهرت الأمثال الشعبية التركية امامنا لأول مرة في مسلات اورهون ومن ثم في الكتابات المكتوبة في فترة الاويغور وخصوصا في كتاب ديوان لغات الاتراك. ويمكن مشاهدة الأمثال الشعبية التي تمكن من تطوير تعابير اللغة واستخداماتها في جميع لغات العالم ولهذا السبب توجد هذه التعابير المختصرة كعناصر مهمة تزين الكلام وتقوي الافادة والتعبير. تم في هذا البحث تناول الأمثال الشعبية في الأدب الشعبي التركي وإعطاء معلومات عنها والوقوف على الاشكال المنظومة منها ومن ثم إعطاء الامثلة التي جمعناها شخصيا من الشاعر صادق عساف اوغلو احد شعراء تركمان العراق وهي على شكل رباعيات شعرية تطلق عليها تعبير القويرات أو الخويرات بين تركمان العراق وتم تنظيمها من قبل الشاعر عن طريق الاستفادة من الأمثال الشعبية. هذا وقبل إدراج الأمثال الشعرية تم التطرق الى القويرات أو الخويرات التي تعتبر الشريان الاساسي للأدب الشعبي التركماني العراقي.

Giriş:

Değiş güzelliği, anlatım gücü ve kavram zenginliği bakımından çok önemli dil yapılarından sayılan atasözleri, Türk dilinde olduğu gibi bütün dünya dillerinde bulunmaktadır. Yüzyılların deneyim ve gözlemleri gizli olan, ifadeye canlılık kazandıran, anlatılmak istenen düşünce ve görüşe zenginlik katan, konuşmanın tadı ve tuzu sayılan, ataların uzun tecrübe ve gözlemlerine dayanan, kuşaktan kuşağa, nesilden nesile sözlü olarak intikal eden, nasihat verici, yol gösterici niteliği taşıyan kısa ve özlü olan atasözleri, Türklerle kültür alışverişinde bulunan Araplar arasında "El-emsal el-şa'biye", "darb-ı mesel", Farslar arasında ise "pend" şeklinde geçmektedir.

İlk yazılı Türk edebiyatı ürünü sayılan Orhun Yazıtları'nda atasözlerine rastlanmaktadır. Bu yazıtlarda "ağaç yaşı iken eğilir" anlamına gelen bir atasözü yer

¹ Bağdat Üniversitesi Diller Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.
تدریسی فی جامعة بغداد كلية اللغات قسم اللغة التركية

almaktadır (Ötüken, 1971:VI). Türkler arasında ilk defa Kaşgarlı Mahmut tarafından Araplara Türkçeyi öğretmek maksadıyla kaleme alınan **Divanü Lügat-i Türk**'te atasözleri için Sav terimi kullanılmıştır. XI. asırda “sav” yanında klasik İslamî Türk edebiyatının en değerli eserlerinden biri olan **Kutadgu Bilig**'de, Arap ve belki de İran tesiri ile yazı dilinde “Mesel” terimi ile ifade edilmiştir. Bununla birlikte Türk atasözlerinin en güzel örneklerine 14. ile 15. yüzyılda yazıldığını tahmin edilen **Dede Korkut** kitabının mukaddimesinde görmekteyiz.

Habeşçe “Mesel, Mesäle”; Âramice “Mesela” ve “Mäsäl” sözü Arapçada “Masal, Mesel” ve çokluğu “Emsal” olarak mukayese ve karşılaştırma manasından atalar sözü mefhumuna doğru genişlemiş, Fars ve Türk yazı dillerine geçtikten sonra halk diline de kısmen inmiştir. Kelimenin “Mesel, Durub-i emsal, Darb-ı mesel” şekillerini XX. asır başlarına kadar yazılmış muhtelif türlerdeki edebî ve fikrî eserlerde görmek mümkündür (Elçin; 1993: 623).

Metin:

Türk Dünyasında Atasözlerinin Karşılığı

Yunanca “parabol”, Latince ve Fransızca “proverbe”, İngilizce “proverb”, Almanca “sprichwört”, Farsça “pend” (Kaya; 2004:435) Arapça “mesel”, “masal” çokluğu “emsal” sözleriyle karşılanan atasözleri, Türk lehçelerinde; Atasözlerine verilen diğer adlar şu şekildedir: Azerbaycan Türkçesinde “atalar sözü”, Başkurt Türkçesinde “makal”, “aytim”, “atalar hüzi”; Kazak Türkçesinde “makal”, “matel”, “nakıl”; Kırgız Türkçesinde “makal-lakap”, Özbek Türkçesinde ‘makal’, Tatar Türkçesinde ‘atalar süzi’, ‘makal’, ‘aytim’; Türkmen Türkçesinde ‘atalar sözi’, ‘nakıl’; Uygur Türkçesinde ‘makal’; Irak Türkmenleri tarafından ‘eskiler sözü’, Kerkük ağzında ‘darb-ı kelâm’, ‘emsâl’, ‘cümle-i hikemmiye’, ‘deme’, ‘demece’, ‘deyişet’; Doğu Türkistan’da ‘tabma’, ‘ulular sözü’; Anadolu’nun bazı yörelerinde ise ‘deyişet’ ve ‘ozanlama’ olarak adlandırılmaktadır (Albayrak; 2009: 42).

Türk dilinin konuşulduğu farklı dönemlerde, bölgelerde ve yörelerde “atasöz” kavramını adlandırmak için birçok değişik ifade kullanılmıştır. Söz konusu ifadelerin bazı örnekleri alfabetik sırayla şu şekildedir: “ata sözleri”, “atalar sözleri”, “atalar sözü”, “büyükler sözü”, “darb ı mesel”, “deme”, “demece”, “deyiş”, “dimece”, “durub-ı emsal”, “eskiler sözü”, “hikmetü'l-avam”, “mesel”, “meşhur sözler”, “pend, sanıka”, “oranlama”, “özlü söz”, “özlü sözler”, “teselleme”, “ulular sözü” (Zülfikar; 1988:328).

Atasözünün Tanımı:

Atasözleri birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve tanımlanmıştır. Yapılan tanımlar içinde ifade farklılığı görünse de atasözlerinin ne olduğu konusunda ortak hükümler bulunmaktadır. Bu tanımların birkaçı aşağıya aktarılmıştır.

Şinasi: “*Durub-i emsal ki hikmet tül avamdır, lisanından sadır olduğu milletin mahiyet-i efkârına delalet eder.*” (Şinasi, 1863; Kaya, 2004:435).

Ömer Asım Aksoy: “*Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsemiş sözlerdir.*” (Aksoy; 1984:36).

Şükrü Elçin: “Nazım, nesir, her iki şekli ile eski tecrübeleri “tam bir fikir” kompozisyonu içinde teşbih, mecaz, kinaye, tezdad... gibi edebi sanatların kudretinden faydalanarak süslü, kapalı, olarak veya bazen açık, mecazsız hususuyla yetişecek gençlere aktaran sözlerdir.” (Elçin, 1993;626).

Ali Püsküllüoğlu: “Ataların uzun denemelere, gözlemlere dayanan, yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak veren ve kalıplaşmış bir biçimi olan, kamuca benimsenmiş kısa özlü söz” (Püsküllüoğlu,1996:20).

İ. Hilmi Soykut: “Atasözlerinin; atalarımızın dilinden sâdır olup zamanımıza kadar intikal etmiş, birçok tecrübe ve gözlem sonucunda bir karara varılarak hüküm hâlinde ve en veciz bir şekilde ifadelendirilmiş, kelimelerini ve kelime yerlerinin değiştirilmesi caiz olmayan öğüt, görgü, kanaat ve inanışlar olduğu, bundan önceki bahislerin incelenmesinden anlaşılmıştır.” (Soykut, 1974: 57).

Süreyya Beyzadeoğlu: Atasözleri, eskiden sav, mesel (çokluğu emsal), darb-ı mesel (çokluğu durub-ı emsal), tabir diye adlandırılan konuşma dilinde ve manzum, mensur yazı dilinde yaşayan hikmet dolu, nasihat dolu eğitici, öğretici özelliklere sahip veciz sözlerdir (Beyzadeoğlu, 2003: 1).

Yukarıda yapılan tanımlardan yol çıkarak atasözleri için şöyle bir tanımlama yapılabiliriz. Atasözleri: Kısa ve öz ifade, gözlem, ders ve öğüt verme, yol göstericilik, dilin genel özelliklerini, örf ve âdetleri yansıtmaya; gerçeklik, halk inançları, alay, yergi, tenkit, mecaz sanatı taşıma özelliğine sahip sözlerdir.

Atasözlerinin Şekil ve Yapı Özellikleri:

Atasözlerinin şekil özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir. Her atasözü belli bir kalıp içinde, belli kelimelerle söylenmiş olup donmuş bir şekildir. Kelimeleri değiştirilip yerine aynı anlamda başka kelimeler konulamayacağı gibi, söz diziminin şekli de bozulmaz. Böyle değiştirmeler yapılırsa ortaya çıkan söz, anlamı değişmese dahi atasözü diye anılmaz. Örneğin, “Derdini saklayan derman bulmaz.” sözündeki derman yerine ilaç denilmez. “Çalma elin kapısını, çalarlar senin kapını” sözündeki kelimelerin sırası değiştirilerek şu şekilde ” Elin kapısını çalma, kapını çalarlar” denilmez.
2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az kelimelerle çok şey anlatır. Örneğin, “Az olsun, Uz olsun”
3. Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir, daha uzun olanları azdır. Örneğin, Tarlanın taşlısı
Kızın uzun saçlısı
Öküzün iri başlısı
4. Atasözleri başka dile çevrilebilir, bu çeviride anlam kaybolmaz, sadece şekil özellikleri kaybolur. Birçok ulusta aynı anlamı taşıyan atasözleri de vardır (Aksoy, 1984;19 -21, Oğuz; 2010:205).

Atasözlerinin İşlev Özellikleri

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak tarafsızca bildirirler.
2. Tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem sonucu belirtirler.
3. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu bildirirken, dolaylı bir şekilde bundan ders almamızı hatırlatırlar.

4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt verirler.
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek dolaylı bir şekilde yol gösterirler.
6. Töre ve gelenekleri bildirirler.
7. Bazı inançları bildirirler (Aksoy;1984:21-22, Oğuz;2010:205).

Atasözlerinin Oluşum Süreci ve Kaynakları

İnsanları daima iyiye, doğruya ve güzele yönlendirmeyi amaçlayan atasözlerinin oluşum süreci ve kaynakları şu şekilde özetlenebilir:

1. Kendi doğal sürecinde oluşan atasözleri,
2. Söyleyeni belli olan şiir parçalarının, vecizelerin ya da özlü sözlerin zamanla atasözüne dönüşmesi,
3. Nasrettin Hoca fıkralarından kaynaklanan atasözleri,
4. Belirli bir hikâyeye ya da fıkraya dayandırılarak oluşan atasözleri,
5. Tasavvuf düşüncesinden kaynaklanan atasözleri,
6. Bilmece parçalarının zamanla atasözü olması,
7. Mâni parçalarının zamanla atasözü olması (Gönen: 2006:83-90).

Manzum Atasözleri

Kimi zaman insanlara uyarılarda bulunan, kimi zaman yasaklama bildiren ve kimi zaman da yol göstericilik yapan hayatın bütün safhalarını içine alan atasözleri, Türk halk edebiyatının kalıplaşmış ifadeler bölümünde yer almakla, Türk halk kültürünü en iyi şekilde muhafaza eden ve yansıtan ürün sayılır. Atasözleri şekil ve yapı açısından mensur ve manzum olmak üzere ikiye ayrılır.

Bazı araştırmacılar manzum atasözleri için “beyit” (Aksoy:1988:22), “ölçülü sözler” (Tan:1986:12), “düzgü” (Kaya; 2004:) gibi kavram ve terimler kullanmışlardır.

Şükrü Elçin manzum atasözleri için şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Belli bir dil, kültür, mantık, tecrübe, zevk ve muhakeme seviyesinde meydana gelen bu edebiyat mahsullerinin ilk örnekleri umumiyetle manzumdur. Türk düşüncesinde aynı cümle veya mısradaki kelime tekrarlarından gelen tenazur, mana aykırılıklarından doğan tezat ve umumî ses unsurlarını teşkil eden vezin ve kafiye, bu manzumeleri ve geleneğini zamanımıza kadar getirmiştir. Mensur atalar sözü, nazmın parçalanmasından, onu teşkil eden unsurların düşmesinden, unutulmasından meydana gelebileceği gibi müstakil bir hüviyetle de dilde asıl seklini almış olabilir.” (Elçin; 1988: 339).

Manzum atasözleri ile ilgili yapılan inceleme ve bildirilen görüşlerden anlaşılacağı üzere, akılda kalmasını kolaylaştırdığı, günümüze kadar muhafaza edilmesi ve yaşatılmasını sağladığından Türkler arasındaki atasözlerinin ilk şeklinin manzum olduğu söylenebilir.

Manzum atasözlerinin şekil özellikleri genellikle şöyledir.

1. Atasözleri kalıplaşmış sözler olmakla birlikte, ilk oluşumları genellikle manzum şekilde olmuştur. Atasözlerinin kalıplaşmasına en büyük katkısı manzum mahiyette olmaları sağlamış, böylece akılda kalması kolaylaşmıştır. Bu durumun dışında olan atasözlerinin olabileceği de unutulmamalıdır.

2. Sözel kültür ürünlerinden atasözleri, kalıplaşmış olmalarının yanında, yaşayan bir canlı olan dilin, tarih içerisindeki gelişiminden etkilenmiş, farklı yüzyıllarda farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Dolayısıyla kalıplaşmış olma özellikleri bünyelerindeki kelimelerin dilde yaşama süreleriyle sınırlı kalmıştır. Sonuç olarak, bir atasözü aynı anlamı, farkı yüzyıllarda farklı kelimelerle kalıplaşmış olarak karşılayabilmiştir.

3. Manzum atasözlerinin bazılarının mısraları bugün unutulmuş ya da kullanımdan düşmeye başlamıştır:

*Damla(ya) damla(ya) göl olur,
Damlacıktan sel olur.*

Bugün daha çok, “Damlaya damlaya göl olur.” şeklinde kullandığımız atasözümüz aslında manzum bir atasözüdür. Ama ikinci mısranın kullanılmaması onun tek cümleden ibaretmiş gibi algılanmasına sebep olmaktadır.

*Eden bulur,
İnleyen ölür.*

Yine yukarıdaki atasözümüzün “İnleyen ölür.” mısrası bugün çoğumuz tarafından kullanılmamakta, hatta bu atasözümüzün o mısrasının olup olmadığı bilinmemektedir.

4. Manzum atasözlerimiz, iki mısradan oluşabileceği gibi altı mısradan da oluşabilmektedir.

*Bir dost,
Bir post.*

*Kebab tuzlu gerek, tuzsuz gerekmez,
Gözel yüzlü gerek, yüzsüz gerekmez,
Ulular uslu gerek, ussuz gerekmez,
Sular buzlu gerek, buzsuz gerekmez,
Gözel benlü gerek, bensiz gerekmez,
Yigit donlu gerek, donsuz gerekmez.*

5. Manzum atasözlerimiz hece ölçüsünün birli kalıbıyla söylenebildiği gibi, 16'lı hece ölçüsüyle de söylenebilmektedir. Ayrıca, aruz ölçüsüne uyan manzum atasözlerimiz de vardır.

*Yüz,
Düz.
Boyuna düşmeyen kaftan eskir sürünü sürünü,
Yerine düşmeyen gelin ağlar yerini yerini.*

*Arif isen bir gül yeter kakmaya,
Nâdân isen gir bahçeye yıkmaya.*

(Müstefilün/müstefilün/fâilün)

*Baş kesilir, börk içinde,
Kol kırılır, yen içinde*
(Müfteilün / müfteilün) (Gönen;2006:124-125)

Irak Türkmenleri Arasında Atasözleri

Irak Türkmenleri ağızda söylenen atasözleri, kendilerine göre ağız özelliği taşıyorsa da dünyanın her yerinde söylenen Türk atasözlerine olan benzerliğini korumuş, hatta çoğunlukla aynılık gösterdiği görülmüştür (Vasfi; 2001:15).

Irak Türkmenleri arasında bütün bölgelerde atasözleri karşılığında “Eskiler sözü, deme, demece, mesel” kullanmakla birlikte Telafer yöresindeki Türkmenler tarafından “Ululardan Kalma (Ululardan Qalma)” (Kardaşlık;1962:39) terimi kullanılmaktadır.

Irak Türkmenlerinin atasözleri ile ilgili Kardaşlık, Beşir, Yurt vb. gibi gazete ve dergilerde derleme, inceleme ve metin yayınlama niteliği taşıyan çok sayıda yazı yayınlanmış olmakla birlikte günümüze kadar sekiz ayrı müstakil çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmaların künyeleri kronolojik olarak aşağıda verilmiştir:

1. Şakir Sabır Zabit, **Kerkük'te Hayat-ı İçtimaiye: Irak Türkmenleri Ağızında Atalar Sözü**, El-Basri Basımevi, Bağdat,1961.
2. Ata Terzibaşı, **Kerkük Eskilersözü**, Zaman Basımevi, Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları, Bağdat,1962.
3. Gazanfer Paşayev, **Irak – Kerkük Atalar Sözleri**, Bakü 1979
4. Abdullatif Benderoğlu, **Atasözlerimiz**, 1,2 cilt, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü yayınları, Bağdat, 1988.
5. Mehmet Hurşit Dakuklu, **Eski Sözler Bahçesi**, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü yayınları, Bağdat, 1989.
6. İhsan S. Vasfi, **Irak Türeleri'nde Deyimler ve Atasözleri**, 1.baskı 1985, 2.baskı 2001'de (Kerkük Vakfı Yayınları İstanbul)basılmıştır.
7. Sündüs Kanber, **Kerkük Atasözlerinin Dil Özellikleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bağdat 2006
8. Rasheed Ali Hassan, **Irak Türkmen Atasözleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2006.

Atasözleri bir dilin söz varlığı içinde o toplumun bilgeliğini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü ortaya koyan ve yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Bu yüzden atasözleri Türk kültürünün Irak'ta muhafaza edilmesi konusunda büyük rol oynamışlardır.

Yerel ağız özellikleri bir kenara bırakılırsa, yukarıda da belirtildiği gibi, Irak Türkmenlerinin atasözleri şekil, yapı, işlev ve oluşum süreci ile kaynakları açısından Türk dünyası atasözlerinden herhangi bir farklılığı yoktur.

Irak Türkmenlerinin manzum atasözleri hakkında Ziyat Akkoyunlu şunu söylemektedir: Irak Türkmenleri atasözlerini manzum hale getirme temayülü gösterirler. Bize göre bu temayül bütün Türk atasözlerinde görülen ortak bir özelliktir. Zira manzum olarak söylenen sözler daha tesirli ve akılda kalıcıdır. Bu itibarla, bir milletin kültürüne ait zevk, tecrübe, mantık ve muhakemenin birleştiği mahsullerin ilk örneklerinin manzum olduğu kanaatimiz esas alınacak olursa atasözlerinin, eski şiir parçalarının muhakeme gücü en kuvvetli mısralarının kalıntıları olduğu düşünülebilir. Bu hadiseye Irak Türklerinin diğer bir edebi hazinesi olan hoyrat dörtlükleri arasında yer alan atasözleri örnek teşkil eder. Ancak tabii ki bu örneklerdeki atasözlerinin halkın bir tercihi neticesiyle mısra ilave

edilmek suretiyle şiir parçaları haline gelebileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir (Akkoyunlu: 2002: 625-632).

Kerkük'ün ünlü Türkmen şairlerinden Hicri Dede tarafından hazırlanan "Yadigârı Hicri" isimli çalışmada yer alan "Durub-i Emsal" başlıklı şiirde atasözlerinin ele alınıp şiir şeklinde işlendiği görülmektedir.

*Sor mes'ele mes'eleye hekim ol
Su damlaya damlaya olur göl
Ey yâri enis çare sazım
Elbette demir tavında lazım
Yağmacı nukudı verdi suya
Haydan ne gelirse gider de huya
Meyhor hiç şarabı zem eder mi?
Kimse ayranına turş diyer mi? (Vasfi: 2001: 14)*

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, Hicri Dede, Irak Türkmen şairleri arasında atasözlerinden istifade ederek şiir veya hoyrat söyleyen en eski şairlerden biri sayılır.

Irak Türkmenleri arasında kaynak kişimiz şair Sadık Assafoğlu'ndan derlediğimiz atasözü içerikli hoyrat metinlerini vermeden önce şair ve şairin atasözlerini işlediği şiir türü olan hoyrat hakkında kısaca bilgi vermenin yararlı olacağını düşünüyoruz.

Sadık Assafoğlu; 1984'te Irak'ın Selahattin iline bağlı Tuzhurmatı ilçesinde doğmuş, ilk tahsilini doğduğu ilçede bitirdikten sonra Kerkük Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'ne girmiş ve 2006 yılında mezun olmuştur. 2007'de Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde başladığı yüksek lisans programını 2009'da bitirmiştir. Genç şairimiz, birçok hoyrat ve şiir kaleme almıştır.

Hoyrat, Irak Türkmen edebiyatının şahdamarını teşkil etmektedir. Irak Türkmenlerinin sözlü edebiyatında ve hatta günlük hayatında hoyrat olmazsa olmazların arasındadır. Çocuğundan yaşlısına kadar herkes hoyrat söyleyebilir.

Irak Türkmen edebiyatı ve folkloru ile birçok araştırma ve inceleme yapan ve hoyrat türü hakkında ilk müstakil çalışmayı yapan Ata Terzibaşı, hoyratı şu şekilde tanımlar: "Özel bir üslûpla yazılmış olan bu dörtlükler, hakikatte derin anlamlar taşıyan ufacık sözlerin sanatkârane işlenmesinden doğan ve halkın içli duygusuna tercüman olan bir çeşit ifade tarzıdır" (Terzibaşı 1975:50).

Irak Türkmen folkloru ile ilgili birçok çalışmaya imza atan Azerbaycanlı folklorcu Gazenfer Paşayev, Irak Türkmen hoyratları için şunu söylemektedir: "Gerçekten de Irak Türkmen folklorunun zirvesi, onun baş tacı sayılan hoyrat ve maniler, halkın bedîî estetik yönde eğitilmesinde büyük öneme sahiptir; halkın manevî gıdasıdır. Asırlar önce hoyratlara duyulan sevgi hissi bugüne kadar süregelir. Şiir yazmaya başlayan genç, ilk zamanlar hoyrat ve mani yazar. Yaşlı şairler de felsefî fikirlerini dile getirmek için hoyrat ve mani yazarlar. Hoyratlara bu açıdan yanaşmaları onların hakikî şair olmalarını ispatlar"(Paşayev 1998:143).

Irak/Kerkük Türkmen edebiyatı ve folklorunda hoyratın ne kadar önemli olduğunu Erol Aydil şu şekilde ifade etmektedir: "Hoyrat denilince Kerkük, Kerkük denilince hoyrat akla gelir. Kerkük'e hoyrat, hoyrata Kerkük pek yakışır. Bu küçük nazım birimine bütün

dünyayı sığdırabilenlerin dilinde Türkün sevinci, kıvancı, neşesi, vatan ve millet sevdası, özgürlük aşkı bir güzellikler güldestesi olup ulam ulam göklere ağar, sonra bir rahmet bulutu olarak Türk dünyasına yağar.” (Aydi:2000:3)

Üstadımız Ata Terizbaşı hoyrat yapısı için “*Türk hece veznine dayanır ve çok defa yedi heceden (3+4), (4+3), (2+5) oluşur. Kafiye ise üç veya dört heceden meydana gelir. Aynı zamanda kafiye birinci, ikinci ve dördüncü mısralarda tekrarlanır. Hoyrat kanatları arasında bir dereceye değin mana bağlığı bulunan, cinaslı ve birinci kanadı ayrı kalmak üzere her kanadı yedi heceden kurulu, dört veya çift olmak şartıyla daha fazla kanatlardan kurulmuş bulunduğu takdirde de ferdî kanatları kafiyesiz olmak üzere vezinli ve kafiyesi en çok cinaslı klasik unsurlarla işlenmiş derin anlamlı, ahenkli bir çeşit düzme biçimidir ki kendine has yerli ezgilerle tek kişi tarafından söylenir.*” demektedir.

Hoyrat hakkında yukarıdaki bilgiler² aktarıldıktan sonra, genç şairimiz Sadık Assafoğlu’ndan tarafımızdan derlenen atasözü içerikli hoyrat örnekleri aşağıda sunulmuştur.³

Hoyrat Metinleri

1. Kâridi
Bu iş adam karıdı
Eyiliđe qarşı eyliğ (İyiliğe karşı iyilik)
Her igidin (yiğidin) kâridi
2. Canı çıkar
Can desem canı çıkar
Uşaq böyük olunca
Nenenin canı çıxa
3. Seyran olu
Bahardı seyran olu
İki geyvil bir olsa
Samanlığ (samanlık) seyran olu
4. Gör incedir
Qollarım gör incedir
Diyeler qurt sohbesi
Qoyunu görüncedir
5. İşinden
Kim var dönsün işinden
At dışından tanılı (tanınır)
İgit ise işinden
6. Çox qaçar

² Hoyrat hakkında daha ayrıntılı bilgi içi bkz: Sermad Mahi, “Kerkük Hoyratları ve İcrası”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010

³ Örnekler verilirken Arapça (ح) harfi için (x), (ق) harfi için (q) kullanılmıştır.

Hoyrat metinleri şairin söylediği ağız özelliği muhafaza edilerek verilmiştir. Maksadımız Irak Türkmen Türkçesinin ağız özelliği ve dil estetiğini Türk dünyasına tattırmaktır.

Ceylan dağda çox qaçar
Eşşegin canı yansa
Attan daha çox qaçar

7. Baş ağırdı

Gevdede (gövde) baş ağırdı
Degirmen işin görer
Çıx çıxa baş ağırdı

8. Gelir bele

Yar bize gelir bele
Delliyden (deliyle) yola çıxma
Başına gelir bele (bela)

9. Sağ almaz

Sağ altındı sağ almaz
Ox yarası sağalır
Dil yarası sağalmaz

10. Zarardı

Bugün işim zarardı
Sirke nanca (ne kadar) keskinse
Öz qabına zarardı

11. El vermez

Quş asılsa el vermez
Kötü işten uzağ gel
Son pişmanlığ el vermez

12. Beg enmiri (Bey inmiyor)

Taxtından beg enmiri
Yumurtadan çıxıptı
Qabiğın begenmiri

13. Böyük eder

İş işi böyük eder
Deveçiyden (deveci) oturan
Qapsını böyük eder

14. Etmeyip

Yaram tımar etmeyip
Tazı tazı olanı
Bele bir av etmeyip

15. Kervan yerir

Yol eder kervan yerir
Çekilme benim dostum
İt hürer kervan yerir

16. Altın dögü

Almazdı (elmas) altın dögü

Ey insan ğafil olma
Her parlax (parlak) altın döğü

17. Ğam(Gam) meni derde salar

Dört bir etrafı alar
Gerçek faqır adamı
Devede ilan (yılan) çalar

18. Dostum meni çağırdı

Üskek sesle bağırdı
Arif adamlar bilip (Dedelerimiz diyip)
Daş yerinde ağırdı

SONUÇ

Uzun gözlem, deneyim ve tecrübelerle yoğrulan atasözleri şekil açısından manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılır. Bu özlü sözlerin kalıplaşmış olması özgünlüklerinin bozulmamasını sağlamıştır. Manzum yapılar, atasözünün kalıplaşmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Bu pencereden bakıldığında manzum atasözlerinin mensur atasözlerine nazaran zamana karşı daha fazla direnci vardır.

Atasözleri, ait olduğu milletler hakkında birçok alanda bilgi sahibi olmamızı sağlar. Kültür taşıyıcı unsurlar arasında çok önemli bir yere sahip olduğundan, söz varlığının korumasında ve gelecek nesillere aktarılmasında büyük rolü vardır.

Atasözlerinin eski şekli ele alındığında birçoğunun manzum olduğu, zamanla mensura dönüştüğü görülmektedir.

Irak Türkmenleri arasında tespit edilen atasözü içerikli hoyrat metinlerine bakıldığında, yetenekli Türkmen şairleri, manzum kökenli olup daha sonra mensura dönüşen bu özlü sözlerden istifade edip hoyrat denen şiir birimini oluşturabilmektedir. Bu özlü sözlerin mısra, kafiye, hece ölçüsü ve ahenkli yapısı şiir dörtlüklerinin oluşturulması için elverişlidir. Türkmen halk edebiyatının şahdamarını oluşturan hoyrat türü Türkmenler arasında çok sevildiğinden ve hayatın bütün konularını içinde barındırdığından, atasözlerinden istifade ile daha da zenginleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- AKKOYUNLU, Ziyat, "Irak Türk Edebiyatı", **Türkler**, C. 20, Ankara, 1988, s.625-632.
AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I**, Ankara 1984.
AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II**, İstanbul 1988.
ALBAYARK Nurettin, **Türkiye Türkçesinde Atasözleri**, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
AYDİL, Erol, **Hoyratlar**, (Editör: Suphi Saatçi) 2.baskı, Özöner Matbaası. İstanbul 2000.
BENDEROĞLU, Abdullatif, **Atasözlerimiz**, 1,2 cilt, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü yayınları, Bağdat 1988.
BEYZADEOĞLU, Süreyya, **Şinasi Durub-ı Emsal-i Osmaniye**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003.
DAKUKULU, Mehmet Hürşit, **Eski Sözler Bahçesi**, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü yayınları, Bağdat 1989.
DİLÇİN, Dehri, Edebiyatımızda Atasözleri, Kلیşecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., İstanbul 1945, s.XVI.

- ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, 2. Baskı, Akçağ Yayınevi, Ankara 1993.
- ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, Ankara 1988.
- EYÜBOĞLU, E. Kemal, **Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözü ve Deyimler**, C.1, II, İstanbul 1973.
- GÖNEN, Sinan, **Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma**, "Doktora Tezi", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006
- HASSAN, Rasheed Ali, **Irak Türkmen Atasözleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2006.
- Kardaşlık, Yıl:1, Sayı:9, Ocak 1962, s.39
- KANBER, Sündüs, **Kerkük Atasözlerinin Dil Özellikleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bağdat 2006.
- KAYA, Doğan, **Anonim Halk Şiiri**, 2. Baskı Ankara 2004.
- MAHDİ, Sermad **Kerkük Hoyratları ve İcrası**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.
- NACIOĞLU, Muvaffak, **Ne Güzel Demişler**, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bağdat 2000
- ÖTÜKEN, Adnan, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- TERZİBAŞI, Ata, **Kerkük Eskilersözü**, Zaman Basımevi, Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları, Bağdat 1962.
- TERZİBAŞI, Ata, **Kerkük Hoyratları ve Manileri**, Ötüken Yayınevi İstanbul 1975.
- VASFİ, İhsan S., **Irak Türklerinde Atasözleri ve Deyimler**, Kerkük Vakfı Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2001.
- OY, Aydın, "Atasözü", **TDAV İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1991.
- PAŞAYEV, Gazanfer, **Irak – Kerkük Atalar Sözleri**, Bakü 1979.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, **Edebiyat Sözlüğü**, Özgür Yayınları, İstanbul 1996.
- SOYKUT, İ. Hilmi, **Türk Atalar Sözü Hazinesi**, İstanbul 1974.
- TAN, Nail, **Folklorumuzda Ölçülü Sözler**, İstanbul 1986.
- ZABIT, Şakir Sabır, **Kerkük'te Hayat-ı İçtimaiye: Irak Türkmenleri Ağzında Atalar Sözü**, El-Basri Basımevi, Bağdat 1961.
- ZÜLFİKAR, Hamza, "Ata Sözü Terimi, Kaynağı ve İmlâsı". **Türk Dili**, C. LV, S. 438, Haziran 1988, s.328.